

ALEKSANDRA SKRABACZ, *Kapitał społeczny w bezpieczeństwie narodowym Polski*, Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA, 2025, ss. 558. ISBN: 978-83-8017-515-0.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rns2025.0023>

Dzieło naukowe opracowane przez Aleksandrę Skrabacz pt. *Kapitał społeczny w bezpieczeństwie narodowym Polski* jest pierwszym zwartym opracowaniem w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie, które w sposób kompleksowy podchodzi do tematyki kapitału społecznego. Autorka bada system bezpieczeństwa narodowego Polski, stawiając śmiałą tezę, że wysokie zasoby wspomnianego kapitału wspierają, a nawet determinują gotowość społeczeństwa i jego organizacji państwowej do reagowania na realne i potencjalne zagrożenia. Słuszność tej tezy autorka stara się udowodnić na 558 stronach monografii, podzielonej na 8 rozdziałów, poprzedzonych wstępem i zwieńczonych zakończeniem. Recenzowana rozprawa zawiera ciekawe i nowatorskie koncepcje. Eksploracja, którą podejmuje Aleksandra Skrabacz, ma charakter wielostronny – obejmuje wiele istotnych zagadnień mieszczących się w profilu nauk o bezpieczeństwie.

Pojęciem scalającym wywody autorki jest „kapitał społeczny”. Jest ono identyfikowane obok kapitału ludzkiego, ekonomicznego, fizycznego, kulturowego i intelektualnego. Jak uzasadnia autorka, warunkiem istnienia kapitału społecznego są ludzie, a cechą charakteryzującą życie społeczne jest istnienie sieci, norm i zaufania, które ułatwiają współpracę i koordynację działań ludzi dla wspólnego dobra. Kapitał społeczny jest kreowany w relacjach międzyludzkich, a jego fundamentem są więzi moralne, takie jak zaufanie, lojalność, wzajemność, solidarność oraz sieci społeczne, czyli układ powiązanych ze sobą i nawzajem na siebie wpływających interakcji społecznych.

Kapitał społeczny jest bezpośrednio powiązany z kapitałem ludzkim, odnoszącym się do zasobu wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii witalnej człowieka i społeczeństwa. Wspólnie wpływają one na poziom kapitału ekonomicznego (finansowego), który decyduje o zamożności danego państwa i jego obywateli. Dlatego też obecnie kapitał społeczny jest uważany za jeden z najważniejszych czynników rozwoju. W krajach, w których obywatele łączą silne więzi zaufania, lojalności, wzajemności, solidarności, szacunku i sprawiedliwości, żyje się lepiej.

W państwach demokratycznych społeczeństwo, umiejscowione między jednostką a instytucjami publicznymi i podmiotami prywatnymi, jest obdarzone atrybutem obywatelskości. Cecha ta wiąże się ze znacznym uczestnictwem członków tej społeczności (niezrzeszonych i zrzeszonych w różnych formach organizacyjno-prawnych) w życie państwa, w postaci zaangażowania społecznego. Jego determinantem jest wysoki poziom kapitału społecznego, będącego wyznacznikiem partycypacji społecznej na poziomie mikro-, mezo- i makrospołecznym w tworzeniu dobra wspólnego, w którym – w ramach jego wielodziedzinnowości – wyróżnia się również bezpieczeństwo, w jego wymiarze aksjologicznym, ontologicznym i epistemologicznym. Bezpieczeństwo – jako warunek przetrwania gatunku ludzkiego, uniwersalna wartość, potrzeba, stan świadomości i prawo człowieka – dotyczy nieskończonej liczby podmiotów, chociaż największe znaczenie ma bezpieczeństwo jednostki, grupy społecznej i państwa. Z tego powodu kierunek podejmowanych badań wyznacza pytanie dotyczące „korelacji kapitału społecznego z bezpieczeństwem”. Wyjaśniając związek między tymi dwiema zmiennymi, Aleksandra Skrabacz dowodzi, że polega on na wyzwoleniu energii społecznej na rzecz celów, które mają służyć poczuciu i poprawie bezpieczeństwa danej zbiorowości. Hierarchia tych celów zależy od problemów identyfikowanych w danym środowisku na konkretnym poziomie jego organizacji oraz stopnia dokuczliwości dla mieszkańców. Istotą podejmowanych inicjatyw jest stymulowanie rozwoju lokalnego z pomocą potencjału społecznego, który jest obecny nie tylko w organizacjach pozarządowych, administracji samorządowej i rządowej, grupach dyspozycyjnych, lecz przede wszystkim wiąże się z udziałem zaangażowanych mieszkańców. Dzięki temu kapitał społeczny, jakim dysponują społeczności lokalne, może zostać w pełni wykorzystany oraz pomnażany i uzupełniany, co jest nieodzownym warunkiem istnienia społeczeństwa, narodu i państwa, a narodowa spójność jest od najdawniejszych czasów jednym z fundamentów obronności kraju.

Strukturę merytoryczno-logiczną monografii tworzy osiem rozdziałów, prowadzących czytelnika od ogólnych treści dotyczących bezpieczeństwa oraz roli człowieka i społeczeństwa w jego tworzeniu po szczegółowe analizy wykorzystania kapitału społecznego w budowie odporności społeczeństwa na wyzwania XXI wieku. Rozdziały zostały poprzedzone wprowadzeniami, w których Autorka zaprezentowała zarówno ustalenia terminologiczne, jak również zasadnicze tezy i podejście do ich weryfikacji. Styl wyводу prezentowany w poszczególnych rozdziałach polegał na przedstawianiu przesłanek, formułowaniu tez, a następnie na ich uzasadnianiu. Najważniejsze wnioski ujęto w rekomendacje, które doskonale

dopełniają logiczne wywody autorki oraz dobrą podstawę merytoryczną do rozważań podejmowanych w kolejnych rozdziałach.

W rozdziale pierwszym przedstawiono człowieka i społeczeństwo jako aktywne podmioty bezpieczeństwa, biorące czynny udział w jego tworzeniu i przyjmujące współodpowiedzialność za jego poziom i stan. Rozdział drugi dotyczy relacji i więzi, jakie zachodzą między jednostkami, w wyniku których powstaje społeczeństwo. Przedstawiono również aktywność społeczeństwa w środowisku społecznym i wirtualnym oraz dokonano diagnozy słabości współczesnych demokracji. Rozdział trzeci opisuje teorię kapitału społecznego w ujęciu interdyscyplinarnym. Zaprezentowano dorobek naukowy zagranicznych i polskich badaczy oraz przeprowadzono analizę stanu badań nad kapitałem społecznym w naukach o bezpieczeństwie. Zawarto również metodologię badań nad kapitałem społecznym w ujęciu jego typologii i wskaźników pomiaru. Kolejne rozdziały (czwarty, piąty i szósty) wyjaśniają specyfikę kapitałów: wiążącego, pomostowego i łączącego, powiązanych ze środowiskiem wiejskim i miejskim wraz z charakterystyką podmiotów będących ich źródłem. Analizy osadzono w szerokim kontekście bezpieczeństwa, uwzględniając jego wymiar funkcjonalny, strukturalny i terytorialny. Specyfika rozdziału siódmego polega na wykazaniu gotowości do działania społeczeństwa w sytuacjach nadzwyczajnych, co zegzemplifikowano doświadczeniami społeczeństwa polskiego z okresu bezpaństwowości, a także odwołano się do sytuacji kryzysowej wywołanej powodzią w latach 1997, 2010 i 2024 oraz do pandemii COVID-19. Osobne analizy dotyczą doświadczeń wynikających z wojny toczącej się na terenie Ukrainy od lutego 2022 r. Mobilizację kapitału społecznego oceniono od strony doświadczeń polskiego społeczeństwa w zakresie pomocy dla uchodźców oraz społeczeństwa ukraińskiego, w którym wojna, mimo swego okrucieństwa, wyzwoliła potencjał społeczny, wykorzystywany nie tylko do bieżących działań wojennych, lecz również w perspektywie budowy społeczeństwa obywatelskiego. W rozdziale ósmym dokonano analiz dokumentów strategicznych dotyczących bezpieczeństwa narodowego i prognoz rozwoju kapitału społecznego, następnie, stosując komparatystyczne podejście, przeprowadzono analizę SWOT zasobów kapitału społecznego w środowiskach wiejskich i miejskich, by na tej podstawie zaprezentować możliwości wykorzystania tego kapitału w budowie odporności społeczeństwa. Ponadto wskazano sposoby wykorzystania tego zasobu wobec wyzwań demograficznych i migracyjnych, a także jego potencjał w kształtowaniu świadomości i tożsamości wspólnotowej wobec rosnącego zagrożenia wojną kognitywną.

Warto dodać, że przedstawione przez autorkę ustalenia mają bardzo solidne podstawy w postaci pełnych rozmachu, sumiennie przeprowadzonych badań teoretycznych i empirycznych. Swoboda, z jaką Aleksandra Skrabacz porusza się w przestrzeni różnorodnych dyskursów naukowych z zakresu socjologii, nauk o kulturze, nauk o bezpieczeństwie – wykorzystując rozliczne źródła i opracowania, zasługuje na wysokie i bezdyskusyjne uznanie. Prezentuje wyniki badań skłaniające do zastanowienia się nad postawami, przekonaniami, kulturowymi matrycami zachowań i ich korelacjami. Sugestywne obrazowanie – oparte na prezentowaniu wyników badań empirycznych – w istotny sposób wzmacnia przesłanie rozprawy, pozwala spoglądać na podejmowane zagadnienia od strony społecznego konkretności.

Autorka w recenzowanej monografii przedstawia ważny postulat – mówi o potrzebie „wprowadzenia do paradygmatu nauk o bezpieczeństwie teorii kapitału społecznego”. Ta teza sięga daleko i jest bardzo nośna. Wnikliwa lektura dzieła, w tym naukowego wywodu, obejmującego wieloaspektowe podejście do kapitału społecznego, daje podstawy do stwierdzenia, że monografia zdobędzie uznanie w środowisku osób zajmujących się naukami o bezpieczeństwie i będzie miała istotny wpływ na dalszy rozwój tej dyscypliny naukowej.

Gen. bryg. rez. prof. dr hab. inż. Tadeusz Szczurek
Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
e-mail: tszczurek@ans-ns.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3433-8072>